

Streszczenie rozprawy doktorskiej Jakuba Znamierowskiego
**pt. „Pozycja procesowa podmiotu zbiorowego i *quasi-oskarżonych*
w postępowaniu karnym, karnym skarbowym
oraz w przedmiocie odpowiedzialności podmiotów zbiorowych”**

przygotowanej pod kierunkiem prof. dr hab. Marii Rogackiej-Rzewnickiej

Przedmiotem pracy jest analiza pozycji procesowej podmiotu zbiorowego i *quasi-oskarżonych* w postępowaniu karnym, karnym skarbowym oraz w przedmiocie odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. Przez pozycję procesową rozumie się w pracy status procesowy ww. podmiotów kształtowany w oparciu o ogół ich gwarancji procesowych, obowiązków oraz środków przymusu, którym mogą oni być poddawani w toku postępowania. Do kategorii *quasi-oskarżonych* zaliczono podmiot pociągnięty do odpowiedzialności posiłkowej, podmiot zobowiązany z art. 91a § 1 k.p.k., podmiot, który uzyskał korzyść majątkową z art. 24 § 5 k.k.s. (drugi i trzeci określane też zbiorczo jako „podmioty zobowiązane”) oraz właściciela przedsiębiorstwa zagrożonego przepadkiem. Rozważania poświęcone tytułowej materii obejmują ukazanie cech wyróżniających podmiot zbiorowy i *quasi-oskarżonych* spośród innych uczestników postępowania, analizę gwarancji procesowych, jakie przysługują im na gruncie Konstytucji RP oraz najważniejszych aktów prawa międzynarodowego i prawa UE oraz weryfikację poszczególnych instytucji kształtujących status procesowy tych podmiotów na niwie ustawowej.

Zasadniczym założeniem, które legło u podstawy pracy, jest to, że podmiot zbiorowy i *quasi-oskarżeni* są odrębnymi od dotychczas wyróżnianych kategoriami uczestników postępowania występującymi w procesie po stronie biernej. Podmiotom tym należy zapewnić właściwy standard gwarancji procesowych, adekwatny do rodzaju, charakteru i stopnia surowości odpowiedzialności, która im grozi. Standard ten powinien być uformowany z poszanowaniem odnoszących się do tych podmiotów norm zakorzenionych w regulacjach Konstytucji RP, prawa międzynarodowego i prawa UE. Standardy proceduralne, które powinny względem nich obowiązywać, kształtują się jednak odmiennie wobec podmiotu zbiorowego i poszczególnych *quasi-oskarżonych*. Punkt wyjścia dla wszystkich z nich stanowi niemniej pozycja procesowa oskarżonego.

Wyróżnienie tytułowych podmiotów opiera się na podstawach o charakterze materialnym i procesowym. Pierwsze z nich dotyczą rodzaju i charakteru grożącej

im odpowiedzialności: powiązanej z popełnieniem czynu zabronionego przez oskarżonego i nakładanej na podmiot trzeci niebędący jego sprawcą. Drugie łączą się z wprowadzeniem do szeroko pojmowanego procesu karnego podmiotów innych niż oskarżona osoba fizyczna, które występują w postępowaniu po stronie biernej i mogą podlegać odpowiedzialności za przestępstwo lub przestępstwo skarbowe (podmiot zbiorowy), lub w związku takim czynem zabronionym (*quasi-oskarżeni*).

Przedstawione założenia zdeterminowały systematykę pracy, która dzieli się na trzy części poprzedzone wstępem, a zwieńczone uwagami końcowymi.

Część pierwszą pracy poświęcono ukazaniu podmiotu zbiorowego i *quasi-oskarżonych* na tle pozostałych uczestników postępowania karnego, karnego skarbowego i w przedmiocie odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. W rozdziale rozpoczynającym tę część rozprawy odniesiono się genezy tych podmiotów – okoliczności, w jakich pojawili się oni w polskim prawie. W kolejnych rozdziałach podjęto próbę scharakteryzowania podmiotu zbiorowego (rozdział drugi) i *quasi-oskarżonych* (rozdział trzeci) poprzez analizę charakteru grożącej poszczególnym z nich odpowiedzialności oraz zarysowanie praw i obowiązków procesowych tych podmiotów, jak również środków przymusu, które mogą na nie zostać nałożone w toku procesu. Rozważania te doprowadziły do konstatacji, że podmiotowi zbiorowemu grozi odpowiedzialność o charakterze represyjnym, a jego pozycja procesowa jest analogiczna do tej właściwej oskarżonemu. Status procesowy *quasi-oskarżonych* jest z kolei podobny do tego będącego udziałem oskarżonego. Podmioty z tej grupy narażone są przy tym na odpowiedzialność mającą zróżnicowany charakter. Ta grożąca podmiotowi pociągniętemu do odpowiedzialności posiłkowej i właścicielowi przedsiębiorstwa zagrożonego przypadkiem ma charakter represyjny, zaś ta, która może zostać nałożona na podmioty zobowiązane, takiego charakteru nie ma. Bazując na tym czynniku, dokonano rozróżnienia na *quasi-oskarżonych* pierwszego stopnia i *quasi-oskarżonych* drugiego stopnia. W oparciu o ww. rozważania podjęto też próbę sformułowania brakujących w doktrynie propozycji definicji pojęć podmiotu zbiorowego i *quasi-oskarżonych*. W rozdziale czwartym odniesiono się z kolei do cech wyróżniających tytułowe podmioty na tle dotychczas identyfikowanych uczestników postępowania: rodzaju odpowiedzialności, której podmioty te podlegają; charakteru tej odpowiedzialności; sposobu inicjowania przeciw nim postępowania; ich pozycji procesowej. W rozdziale tym przedstawiono nadto korelacje zachodzące między podmiotem zbiorowym i *quasi-oskarżonymi* a wybranymi innymi aktorami procesu i wyjaśniono, dlaczego tych ostatnich nie zaliczono do tytułowych kategorii.

W części drugiej pracy przeanalizowano zagadnienie konstytucyjnego (rozdział piąty) oraz prawnomiędzynarodowego i unijnego (rozdział szósty) standardu gwarancji procesowych podmiotu zbiorowego i *quasi*-oskarżonych. W odniesieniu do standardów prawnomiędzynarodowych i unijnych uczyniono to na gruncie aktów prawnych mających wężłowe znaczenie dla tych dziedzin: Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Szerszemu omówieniu poddano przy tym gwarancje, które uznano za najistotniejsze z punktu widzenia pozycji procesowej tytułowych podmiotów, tj. prawo do rzetelnego procesu, prawo do obrony, domniemanie niewinności oraz prawo do zaskarżenia orzeczeń. Z uwagi na to, że na niwie konstytucyjnej zakres podmiotowy gwarancji przysługujących tytułowemu podmiotowi zależy od tego, czy grożąca im odpowiedzialność mieści się w pojęciu „odpowiedzialności karnej” z art. 42 ust. 1 Konstytucji RP, a na gruncie prawnomiędzynarodowym i unijnym, czy ich sprawy są „karnymi”, analizie poddano również tę materię. Przeprowadzone rozważania doprowadziły do wniosku, że kryteria te spełniają odpowiedzialność i sprawy podmiotu zbiorowego oraz *quasi*-oskarżonych w postaci podmiotu pociągniętego do odpowiedzialności posiłkowej i właściciela przedsiębiorstwa zagrożonego przepadkiem. Odpowiedzialność i sprawy podmiotów zobowiązanych nie mieszczą się natomiast w kategorii „karnych”. Ustalenie to determinuje to, że ci ostatni, w przeciwieństwie do tych wymienionych wcześniej, nie są beneficjentami prawa do obrony i domniemanie niewinności. Wszystkim z tytułowych podmiotów należy natomiast zapewnić prawo do rzetelnego procesu. Na gruncie regulacji ustawy zasadniczej zarówno podmiotowi zbiorowemu, jak i wszystkim *quasi*-oskarżonym przysługuje nadto prawo do zaskarżenia orzeczeń, podczas gdy na niwie prawnomiędzynarodowej ogranicza się ono jedynie do tych ze wskazanych podmiotów, których sprawa jest karną.

W części trzeciej pracy szczegółowej analizie poddano poszczególne elementy składające się na status procesowy tytułowych podmiotów na gruncie ustawowym: ujęte w regulacjach tego rzędu gwarancje procesowe tych podmiotów (w tym przysługujące im uprawnienia) oraz ciążące na nich obowiązki (rozdział siódmy), jak również możliwe do zastosowania wobec nich środki przymusu (rozdział ósmy). Gwarancje i obowiązki procesowe podmiotu zbiorowego i *quasi*-oskarżonych zostały zbadane przez pryzmat najważniejszych zagadnień związanych z ich uczestnictwem w postępowaniu, do których zaliczono: prawo do obrony; reprezentację w postępowaniu; znajomość zarzutów

oraz zarzutów oskarżenia; udział w czynnościach procesowych; prawo do przedstawienia własnego stanowiska oraz przesłuchanie tych podmiotów; dostęp do akt sprawy; inicjatywę dowodową; zakaz zmuszania do samooskarżenia (zasada *nemo se ipsum accusare tenetur*); kwestie związane z trybami konsensualnymi; prawo do zaskarżania decyzji procesowych; domniemanie niewinności oraz regułę *in dubio pro reo*; zasady ponoszenia kosztów procesu; kwestie związane ze standardem ich gwarancji w przypadku kumulacji ról procesowych. Rozważania poświęcone tym zagadnieniom doprowadziły w szczególności do konstatacji o potrzebie stosowania ujętego w art. 6 k.p.k. prawa do obrony i pomieszczonego w art. 5 § 1 k.p.k. domniemania niewinności do oskarżonego podmiotu zbiorowego, a w drodze analogii także do *quasi-oskarżonych* w postaci podmiotu pociągniętego do odpowiedzialności posiłkowej i właściciela przedsiębiorstwa zagrożonego przepadkiem. W wyniku analizy ujawniono też kilkanaście przypadków niekompatybilności materialno-procesowej, tj. stanu, w którym gwarancje procesowe danego uczestnika postępowania nie odpowiadają rodzajowi, charakterowi i stopniowi surowości grożącej mu odpowiedzialności. Przypadki te dotyczą głównie właściciela przedsiębiorstwa zagrożonego przepadkiem. Badanie regulacji ustawowych wykazało też, że o ile podmiot zbiorowy analogicznie do oskarżonego może podlegać środkom zapobiegawczym, o tyle zakres środków przymusu mogących znaleźć zastosowanie do *quasi-oskarżonych* jest znacznie węższy. W wypadku tych podmiotów środkiem przymusu odgrywającym podstawową rolę jest zabezpieczenie majątkowe. W wyniku przeoczenia ustawodawcy nie może ono jednak być stosowane do podmiotu, który uzyskał korzyść majątkową z art. 24 § 5 k.k.s.